

Derleyenler
AYŞE BUĞRA - ÇAĞLAR KEYDER
Sosyal Politika Yazıları

İletişim Yayınları 1130 • Araştırma-İnceleme Dizisi 193

ISBN-13: 978-975-05-0380-1

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-7. BASKI 2006-2015, İstanbul

8. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Asena Günal

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Hakan Gürsoytrak'ın "Topkapı"
tablosundan (1999) detay

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Asude Ekinci

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
AYŞE BUĞRA - ÇAĞLAR KEYDER

Sosyal Politika Yazıları

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL POLİTİKA FORUMU

ÇEVİRENLER
Burcu Yakut-Çakar - Utku Barış Balaban

Bu kitaptaki makalelerin orijinal künyeleri aŐaŐıdadır. Teliflerin nereden alındıŐı da ayrıca belirtilmektedir.

Marshall, T.H. (1992[1950]) "Citizenship and Social Class", Held, D., Anderson, J., Gieben, B., Hall, S., Harris, L., Lewis, P., Parker, N. ve Turok, B. (der.) *States and Societies* içinde, s. 248-260, Oxford, Martin Robertson in association with The Open University,   T.H. Marshall Estate 1950 published by Pluto Press, Londra 1992.

Esping-Andersen, G sta (1999) "Chapter 3: Social Risks and Welfare States", G sta Esping-Andersen, *Social Foundations of Postindustrial Economies* içinde, s. 32-46,   Oxford University Press.

Esping-Andersen, G sta (1996) "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy", G sta Esping-Andersen (der.) *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies* içinde, s. 1-31, Londra,   Sage Publications, published in association with UNRISD.

Deacon, Bob (2000) *Globalization and Social Policy: The Threat to Equitable Welfare*, Occasional Paper 5, Cenevre, İsvi re,   UNRISD - United Nations Research Institute for Social Development.

Kleinman, Mark (2002) "Crisis? What Crisis? Continuity and Change in European Welfare States", M. Kleinman, *A European Welfare State? European Social Policy in Context* içinde, s. 1-27,   Palgrave Macmillan.

Ferrera, Maurizio (1996) "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe", *Journal of European Social Policy*, cilt 6, no. 1, s. 17-37,   Sage Publications Ltd.

Gough, Ian (1996) "Social Assistance in Southern Europe", *South European Society and Politics*, cilt 1, no. 1, s. 1-23,   Taylor and Francis Ltd., <http://www.tandf.co.uk/journals>.

Mingione, Enzo (2001) "The Southern European Welfare Model and the Fight Against Poverty and Social Exclusion", Mostafa Tolba (der.), *Our Fragile World: Challenges and Opportunities for Sustainable Development* içinde, s. 1041-1051,   Eolss Publishers Co. Ltd.

Guillén, Ana ve Matsaganis, Manos (2000) "Testing the 'Social Dumping' Hypothesis in Southern Europe: Welfare Policies in Greece and Spain during the Last 20 Years", *Journal of European Social Policy*, cilt 10, no. 2, s. 120-145, Londra,   Sage Publications Ltd.

Standing, Guy (1997) "The Folly of Social Safety Nets: Why Basic Income is Needed in Eastern Europe", *Social Research*, cilt 64, no. 4, s. 1339-1379,   Guy Standing.

Moreno, Luis (2001) "'Superwomen' and Mediterranean Welfare", paper prepared for the ISA RC 19 Conference 'Old and New Social Inequalities: What Challenges for Welfare States?', University of Oviedo, Spain, 6-9 September 2001,   Luis Moreno.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	
<i>Ayşe Buğra - Çağlar Keyder</i>	7
Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf	
<i>T.H. Marshall</i>	19
Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri	
<i>Gøsta Esping-Andersen</i>	33
Altın Çağ Sonrası?	
Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri	
<i>Gøsta Esping-Andersen</i>	53
Küreselleşme ve Sosyal Politika:	
Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit	
<i>Bob Deacon</i>	101
Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa	
Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim	
<i>Mark Kleinman</i>	159
Sosyal Avrupa'da "Güney Avrupa Refah Modeli"	
<i>Maurizio Ferrera</i>	195

Güney Avrupa'da Sosyal Yardım	
<i>Ian Gough</i>	231
Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele	
<i>Enzo Mingione</i>	261
'Sosyal Damping' Hipotezini Güney Avrupa'da Sınamak: Son Yirmi Yılda Yunanistan ve İspanya'daki Refah Politikaları	
<i>Ana M. Guillén ve Manos Matsaganis</i>	287
Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa'da Neden Gereklidir?	
<i>Guy Standing</i>	333
'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı	
<i>Luis Moreno</i>	375
Sözlük	397

Önsöz

Ayşe Buğra - Çağlar Keyder

Günümüz kapitalizminin en önemli sorunları sosyal politika alanında odaklanmakta. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan düzenin 1970'lerde başlayan dönüşümünde ve küreselleşme bağlamında gündeme gelen en önemli sorular, refah devletin ne kadar korunabileceğine ilişkindi. Güncel dönüşümler üzerindeki en önemli siyasî mücadeleler sosyal politika platformunda sürdürülmekte. Sosyal politika, neredeyse, devletin küreselleşme ve sermaye karşısında ne kadar özerk kalabileceğinin göstergesi olarak ortaya çıkıyor.

Küreselleşme, özellikle zengin ülke devletlerinin yerleşmiş sosyal güvenlik programlarını sürdürebilme kapasitesini tehdit ediyor. 1945 sonrası dönemde fabrikalar işlerken ve insanlar hayat boyu sürdürecekları işlerde çalışırken, gerek patronlar gerek de refah devletleri cömert bir sosyal güvenlik platformunun oluşmasını kabullenmişlerdi. Eğitim bedavaydı, sağlık harcamalarının çoğunu devlet karşılıyordu, emekli maaşları güvenliydi, işsizlik sigortası da iyi işliyordu. Oysa son yirmi yıllık dönemde refah devletin bu saydığımız kazanımlarının hepsinin krizde olduğu ileri sürülüyor. Devletler bu garantileri sürdüremeyeceklerini söylerken, her bir harcama kaleminde kısıntı yapabilmek için gayret gösteriyorlar. Bütün ekonomi

“esneklik” kriterine göre yapılanıyor, daha doğrusu sermaye bütün riskleri çalışanların sırtına bindirmenin yolunu esneklik diye bir değeri yücelterek bulmayı başarmış gibi görünüyor.

Buna paralel olarak, sosyal harcamaların ortalama üçte biri civarında bir yer tutan sağlık sigortası çerçevesinde, bir yandan demografik gelişmeler, yani daha yaşlı bir nüfus, bir yandan da tıpta ilerleme, insanların sağlık hizmetlerinden beklentilerinin yükselmesi ve ilaç fiyatlarındaki artış, maliyetleri büyütüyor. Hemen her ülkede sağlık harcamaları milli gelirden daha hızlı yükseldiği için devletin büyük oranda üstlendiği bu kalemdeki maliyet unsurlarını frenlemek için yoğun çabalar ortaya konuyor.

Ama sosyal harcamaları kısma yönündeki bu çabaların yanı sıra, bireylerin karşı karşıya oldukları risklerin arttığı da gözlemleniyor. Esnek istihdam hem işsizlik oranını ve süresini artırıyor, hem de insanların emeklilik maaşlarına yaptıkları katkıları azaltıyor. Çalışan insanlar artık aynı işte ömür boyu kalıp oradan emekli olacaklarını düşünemiyorlar.

İstihdamın güvensizleşmesi ve ayrıca eski sektörlerin küreselleşme ile tasfiye edilmesi giderek büyüyen bir “yeni yoksulluk” kategorisinin oluşmasına da yol açmış durumda. Çalışma yıllarının çoğunluğunda sürekli iş bulamayacak, az veya çok düzeyde yoksulluk çekecek insanlardan oluşan ve de toplumdaki oranı itibarıyla büyüme eğiliminde olan bir toplumsal katman söz konusu. Bu da, özellikle Avrupa ülkelerinde, yeni yoksullara yönelik sosyal yardım harcamalarının büyümesini ve devlet bütçesinden sosyal harcamalara ayrılan payın artmasını gerektiriyor. Bunlara bağlı olarak, aksi yöndeki bütün çabalara rağmen, sosyal harcamaların gerek dünyada gerek de Avrupa Birliği özelinde milli gelire oranla azalmadığını gözlemliyoruz. Ama bu harcamalarda gözlemlenen kısıtlı yükseliş, ekonomik ve sosyal gelişmelerin gerektirdiği sosyal koruma ihtiyacını karşılamaktan çok uzak.

Elinizdeki kitap, böyle bir ortamda yürütülen güncel sosyal politika tartışmalarının pek çoğunun temelindeki kuram ve kavramları geliştiren veya derinlemesine tartışan, günümüzün

klasikleri sayılabilecek metinlerden oluşuyor. Bu metinlerin daha önce Türkçe'ye çevrilmemiş olmalarının, Türkiye'deki sosyal politika alanının az gelişmişliğin hem kanıtı hem de önemli bir nedeni olduğunu düşünüyoruz.

Türkiye'de sosyal politika, genel olarak, iş hukuku, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler gibi dallarla sınırlı kalmış bir alan. Oysa aynı alan, Avrupa'da, tarihten ve siyaset felsefesinden, politik iktisattan ve sosyolojiden beslenerek gelişmiş, hem yansıttığı kuramsal derinlik nedeniyle hem de güncel toplumsal olaylarla yakından ilgili olduğu için, büyük bir entelektüel çekiciliğe sahip bir disiplin olarak karşımıza çıkıyor. Bu derlemedeki makalelerin bu gözleme tanıklık edeceklerini umuyoruz.

Sosyal politikanın konusunu oluşturan sorunların temel olarak dört alanda yer aldıklarını söylemek mümkün. Bunlar, yoksulluk ve sosyal dışlanma; yaygın eğitim; hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi durumlarda bireyi desteklemeye yönelik sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Tarihsel olarak, bu alanlar içinde yer alan sorunların yetkililerin müdahalesini gerektiren sosyal sorunlar olarak tanımlanmaları, kapitalizmin ortaya çıkması ve gelişmesiyle bağlantılı. Dolayısıyla, sosyal politika konularının 16. yüzyıldan itibaren siyasî karar alıcıların gündemine girdiğini ve tartışıldığını söyleyebiliriz. Bu noktada, ilk yoksul yasalarının İngiltere'de birinci Elizabeth döneminde yürürlüğe girdiklerini, Avrupa'da yoksulluğun boyutlarını saptamaya yönelik siyasî amaçlı istatistik toplama çabalarının daha da öncelere uzandığını hatırlamakta fayda var. Diğer üç alanda yer alan sorunların tarihsel olarak daha sonraki dönemlerde, özellikle 18. yüzyıl sonlarından itibaren ağırlık kazandıklarını görüyoruz. Bununla ilgili olarak, Adam Smith'in, *Ulusların Zenginliği*'nde (1776), işbölümünün insanlıktan çıkardığı işçi kitlesinin insanın toplumsal özünü uyumlu niteliklerini koruyabilmesinin koşulu olarak temel eğitimin gerekliliğini savunmasının yeni bir yaklaşım oluşturduğunu düşünmek mümkün. Marx'ın kralliyet komisyonlarına yazdıkları raporlardan büyük ölçüde ya-

rarlandığı İngiliz iş müfettişlerinin fabrikalardaki çalışma koşullarıyla ilgili çalışmaları 19. yüzyıl sosyal politika tarihinin önemli bir sayfasını oluşturuyor. Bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik önlemleri ise, İngiltere'den önce kıta Avrupası'nda, 19. yüzyılın ikinci yarısında gündeme geliyorlar.

Bütün bunlar, sosyal politika tarihinde olduğu kadar kapitalizmin tarihi içinde de önemli yeri olan olaylar. Sosyal politikanın kapitalizmle ilişkisi tabii ki rastlantısal bir ilişki değil. İlişkinin temelinde ekonomik ilişkilerin ticarileşmeye başlaması, piyasanın güdümüne girmesi, buna bağlı olarak da varolan sosyal yapıların çözülmesi ve bireyin geçimini belirleyen unsurların kaygan bir zeminde şekillenmeye başlaması yatıyor. Bu sürecin sonuçları olan belirsizlik, güvensizlik, yoksulluk ve bunların toplumsal hayat üzerindeki etkileri de, sosyal politikanın konusunu biçimlendiriyorlar. Sürecin temelinde yatan unsurlar da, sosyal politikanın merkezinde yer alan çekirdek meseleyle aynı: ticarileşme ve metalaşmanın etkileriyle baş etme meselesi, piyasanın işlemesine bağlanmış yaşamların sürdürülebilmesi için alınan tedbirler.

Dolayısıyla sosyal politikanın kapitalizmle ilişkisi her zaman "iki yüzlü" bir ilişki olmak durumunda. Bir yandan, kapitalizmin birey ve toplum üzerindeki etkilerini yumuşatarak kapitalizmi insani ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kılmak amacına hizmet ediyor. Ama bir yandan da ticarileşme ve metalaşma eğilimlerini sınırlayarak kapitalizmi yapılandırıyor, kendiliğinden oluşturacağı çizgiden farklı bir mecraya dönüştürücü bir etki yapıyor. Kapitalizm sadece üretim araçlarının mülkiyeti bağlamında tanımlandığı ve söz konusu ticarileşme ve metalaşma eğilimleri tanımlayıcı unsurlar olarak geri plana itildikleri ölçüde, bu dönüştürücü etki kolayca göz ardı edilebilir. Ama böyle bir yaklaşım, tarihsel açıdan kapitalist toplumların geçirdikleri dönüşümleri ve bu dönüşümlerin insan hayatı üzerindeki büyük etkilerini göz ardı etmeyi de birlikte getirir. Oysa, hiç olmazsa son yüzyıllık kapitalizmin tarihi, devletin şekillendirici sosyal politikalarından bağımsız olarak anlaşılabilir. Sosyal politika çizgisini denklemin dışında bira-

kan bir yaklaşımın ne kuramsal ne de siyasî olarak çok yararlı olabileceğini düşünüyoruz.

Bu kitaptaki makalelerin konusunu, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze uzanan gelişmeler oluşturuyor. Bu gelişmeler, sosyal politikanın "iki yüzlü" niteliğini çok iyi görebileceğimiz neredeyse bir laboratuvar ortamı hazırlıyorlar. T.H. Marshall, bu derlemede yer alan makalesinde yurttaşlık haklarının hayata geçtiği İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupası'ndaki sistemin pekâlâ sosyalist bir sistem olduğunu yazıyor. Bu görüş bazılarında tuhaf gelebilir. Ama burada ileri sürülen sav, devletin kapitalizmin ortaya çıkardığı sınıf yapısını nasıl dengelediğine ilişkin. Marshall'a göre Marx haklıdır: kapitalizm toplumu böler ve kutuplaştırır. Bu nedenle kapitalist bir toplumun sürdürülmesi çok zordur. Fakat kapitalizm pratikte devletin kurduğu düzen içinde gelişir; devletin sınıflaşmayı dengelemek üzere harekete geçireceği bir araç vardır, o da siyasî olarak verebileceği "statü"dür. Yani devletin yurttaşları toplumda sadece sınıfsal konumlarıyla bulunmazlar; böyle olsaydı toplum dağılırdı, onlar aynı zamanda yurttaş olarak kendilerini belli koşulları ortak olarak yaşayan kişiler şeklinde görürler. Bu ortaklık, yani paylaşılan statü, giderek derinleşen bir olgudur: önce temel hak ve özgürlüklerle başlar, sonra siyasî haklar ortaya çıkar. 20. yüzyılda ise (Marshall, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yazmaktadır) sosyal haklar, yani sosyal politikanın çeşitli kalemleri, gündeme gelir. Bütün bu yurttaşlık hakları nedeniyle, artık toplumu sadece kapitalizmin kendi mantığının oluşturduğunu söyleyemeyiz.

Bu ortamda, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı biçimlerde ortaya çıkan refah devleti uygulamalarının emeğin metalaşmasını ne ölçüde sınırlamış olduklarını görüyoruz. Bunu görebilmemizi sağlayan şey de, 1970'lerden itibaren refah devletine yöneltilen saldırılar. Yani, çalışma hayatını düzenleyen koruyucu mevzuatta yapılan değişiklikler, sağlık ve eğitimde özelleştirme eğilimleri, emeklilik sistemlerini nesiller arası toplumsal dayanışma anlayışından kopararak tasarrufların getirisine dayanan bir sisteme dönüştürme gayretleri, sosyal yardı-

mı olabildiğince kısıtlayarak insanın geçimini sadece ücretli emek ilişkisi içinde sağlayabileceği anlayışını hâkim kılmaya çabaları, Marshall'ın getirdiği perspektif çerçevesinde yorumlanabilir. Bütün bu gelişmeler, kapitalizmi korumak, sermayenin asıl mantığını hâkim kılmak için refah devletini ortadan kaldırmak gerektiği görüşünü yansıtıyor olabilir. Ama, ilerde değişeceğimiz gibi, günümüzde sosyal politika uygulamalarını belirleyen unsurlar sadece bu görüş temelinde biçimlenmiyor; sistemin dönüşmesiyle beraber gündeme gelen yeni ihtiyaçlar var ve toplumun ve devletin bunlara bir şekilde cevap vermesi gerekliliği de çok açık.

T.H. Marshall, yurttaşlık haklarının kapitalizmi dönüştürücü etkilerinden söz ederken bu noktada ortaya çıkan bir gerilime de dikkat çekiyor. Söz konusu olan, sınıf farkları temelinde biçimlenen kapitalist ekonominin eşitsiz niteliğiyle, sosyal hakların yurttaşlık "statüsü" temelinde sağladıkları eşitlik arasındaki gerilim. Marshall'ın iyimser yorumuna göre, sosyal politika önlemleriyle bireyin geçiminin ve temel hizmetlere ulaşımının giderek piyasadan koptuğu, yani metalaşmanın sınırlandığı bir ortamda, ekonomik eşitsizlikler giderek önemlerini kaybedecekler ve refah devleti içindeki gerilimler azalacaktır. Oysa günümüzün neo-liberal küreselleşme ortamında, gelişmiş sanayi toplumlarında devletin İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen üç on yıl boyunca oynadığı rolün giderek daha zor yerine getirilir hale geldiğini görüyoruz. Bob Deacon'ın makalesinde tartışıldığı gibi, sosyal politika alanında bugün ortaya çıkan zorlamalar küresel düzeyde, uluslararası piyasa ve piyasa dışı aktörlerin üstlendikleri farklı rollerle biçimleniyor. Bu da, bugün sosyal politikanın, ulus devletinin ötesinde, küresel ilişkiler düzeyinde yeni terimlerle tartışılması gereğine işaret ediyor.

Gelişmiş sanayi ülkelerinde refah devletinin uğradığı saldırılarla ekonomi politikalarını belirleyen "Keynezyen konsensus"ün çöküşü arasında bir ilişki olduğu açık. Bu da, ulus devletin yetki alanları ve imkânlarını sınırlayan küreselleşme eğilimiyle yakından ilgili. Ama sorun bununla sınırlı değil. Hem iktisat politikalarının hem de sosyal politikaların uğradıkları

dönüşümün gerisinde, bir dizi teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel unsurun yer aldığı görülüyor. Esping-Andersen'in bu derlemede yer alan yazılarında bu unsurların bir tartışmasını buluyoruz.

Esping-Andersen'in en önemli katkısı, bu tartışmayı, farklı ülkelerde farklı biçimler alan sosyal politika ortamını devletin ötesinde, ailenin rolünü ve piyasanın işleyişini de dikkate alarak inceleyen bir yaklaşımın içine yerleştirmiş olması. Esping-Andersen, kapitalist bir toplumda metalaşma eğilimlerini sınırlandırarak bireye sosyo-ekonomik güvence sağlayan mekanizmaların ancak devlet, aile ve piyasa üçlemesinin birbirleriyle etkileşim içinde oynadıkları role bakarak anlaşılacaklarını öne sürüyor. Bu bağlamda, ilk etapta birbirinden ayırdığı üç modelden –veya “refah rejimi”nden– biri, piyasa merkezli Anglo-Amerikan liberalizmi. İkincisi, “aile ağırlıklı” ve korporatist bir yaklaşım içeren, yani kadınların genel olarak çalışmayıp evde bakım işlevlerini üstlenecekleri varsayımı temelinde erkek hane reisinin işinin ve gelirinin korunduğu, sosyal güvenlik önlemlerinin de işteki konuma göre belirlendiği, orta Avrupa refah rejimi. Üçüncüsü ise, emek piyasasına katılımı özel önlemlerle artıran ve herkese evrensellik ilkesi temelinde geniş kapsamlı sosyal güvence sağlayan Kuzey Avrupa sosyal demokrat refah rejimi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti kazanımlarının sürekli arttığı otuz yılın ardından gelen gelişmelerin, bu üç refah rejimini de fevkalade zorladıkları görülüyor. Bu unsurlardan biri, Fordist üretim biçiminden esnek üretim biçimine geçişin etkileriyle ilgili. Kitle tüketim mallarına talebin kitle üretim yöntemleriyle karşılandığı Fordist üretim modeli içinde, arzın ve talebin yapısı arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik düzenleme mekanizmaları refah devleti uygulamalarıyla büyük ölçüde örtüşüyorlardı. İşsizliğin büyük ölçüde kontrol altında tutulabildiği, tam zamanlı ve düzenli işlerin kuralı oluşturduğu bu modelde, çalışırken ödenen primlere dayanan sosyal güvence uygulamaları, bireylere risk durumlarında etkin bir güvence sağlayabiliyordu. Esnek üretim tarzına geçişle bir-

likte niteliği değişen ve yarı zamanlı düzensiz işlere giderek daha çok yer veren bir istihdam yapısı ise, refah devleti politikalarının bazı temel varsayımlarını sarsacak nitelikteydi. Bunun yanı sıra, sanayi sonrası toplumlarında hizmet sektörünün giderek önem kazanması da, istihdamın düzeyi ve niteliğini değiştirmekte etkili olmuştu. Nihayet, hızla yaşlanan nüfus, değişen aile yapısı ve kadınların giderek artan bir hızla emek piyasasına katılımı gibi unsurlar da, refah rejimlerinin geçirdikleri sarsıntıda önemli bir rol oynadılar.

Bu unsurlar, birlikte, sosyal politika alanında yeni yönelişler gerektiğini açıkça ortaya koydular. Ama her yerde benzer sonuçlara yol açtıklarını söylemek imkânsız. Özellikle sosyal sigorta anlayışı değil evrensel sosyal haklar temelinde biçimlenen sosyal demokrat rejimin, insanları hem emek piyasasına katmak hem de herkese sosyal güvence sağlamak açısından başarılı olduğu ve bu şekilde değişen koşullara uyum sağladığı görüldü. Genel olarak, Kleinman'ın bu derlemedeki yazısında gösterdiği gibi, refah devletinin çöküşünden söz etmenin doğru olmayacağına dair pek çok gösterge mevcut. Bu göstergelerin en önemlilerinden biri de, bütün Avrupa'da sosyal harcamalarda gözlemlenen artış.

Ayrıca, Esping-Andersen'in tiplemesinde yer almayan bazı modeller, mesela ayrı bir refah rejimi oluşturduğu artık yaygın kabul gören Güney Avrupa modelinde ve Güney Kore veya Latin Amerika ülkeleri gibi refah devleti tartışmalarında yer almayan toplumlarda sosyal politika önlemleri önem kazanmaya başladı. Bu örnekler, Türkiye gibi refah devletinin gelişmiş olduğu bir ülke açısından özel bir anlam taşıyorlar. Bazı düşünürlerin, Ian Gough'un bu derlemedeki makalesinde yaptığı gibi, Türkiye'nin refah rejimini de Güney Avrupa modeli çerçevesinde ele aldıklarını göz önünde tutarak, derlemede bu model üzerinde özellikle durduk.

Ferrara, Gough ve Mingione'nin Güney Avrupa refah rejimiyle ilgili tartışmaları, bu modellerle Türkiye'deki durum arasında çeşitli karşılaştırmalar yapmaya olanak veriyor. Benzerliklerin en önemlileri arasında, çok parçalı yapıya sahip eşitsiz

bir korporatist güvenlik sistemi ve bu sistemin dışında kalan geniş bir kendi hesabına çalışanlar ve enformel sektör çalışanları kesiminin varlığı sayılabilir. İkinci önemli benzerlik ise, ailenin önemiyle ilgili. Güney Avrupa refah rejimlerinde aile dayanışmasının öneminin, paradoksal sayılabilecek bir biçimde, bu ülkelerdeki nüfus artış hızı düşüşlerinin Avrupa'nın diğer ülkelerinden daha fazla olmasına yol açtığı söyleniyor. Bunun nedeni, devletin sunduğu çocuk bakımı hizmetlerinin, cömert çocuk izinlerinin ve genç çiftlerin yararlanabildiği diğer sosyal destek mekanizmalarının önemli olmadığı bu ülkelerde, genç neslin uzun süre aile yanında yaşamayı ve ev kurmayı geciktirmeyi seçmesi.

Derlemede yer alan "Akdeniz'in süper kadınları"yla ilgili yazısında Luis Moreno, bugünkü sosyal değişim ortamında Güney Avrupa refah rejiminin kadınlar için ne ifade ettiğini inceliyor. Moreno, kadınların emek piyasasına katılımlarının gidecek arttığı ama kültürel değerlerin ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili beklentilerin değişmediği bir ortamda, kadınların bu beklentileri yerine getirmek için ne kadar zorlandıklarını tartışıyor. Ayrıca, bu durumun sürdürülebilirliğinde nesiller arası kadın dayanışmasının ne kadar önemli olduğuna dikkat çekerek, bugün büyükannelerin torun bakarak kızlarına veya gelinlerine verdikleri desteğin bir sonraki nesilde ortadan kalkacağına, dolayısıyla yeni sosyal politika önlemlerinin mutlaka yürürlüğe girmesi gerektiğine işaret ediyor.

Türkiye'nin Güney Avrupa refah rejimlerinin bugün karşılaştıkları sorunlardan alabileceği epeyce ders var. Ama Güney Avrupa, aynı zamanda, Türkiye'de sosyal politikanın geleceği konusunda iyimserliğe yol açabilecek bir örnek. Matsaganis ve Guillén'in Yunanistan ve İspanya örnekleri üzerine yazdıkları makalede, bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılımını izleyen dönemde ne kadar önemli kazanımlar sağlandığını, somut örneklerle izleyebiliyoruz.

Derlemede, maalesef, AB'ye Güney Avrupa ülkelerinden daha sonra katılan eski komünist ülkelerdeki son gelişmeler üzerine bir makale yok. Ama Guy Standing'in bu ülkelerdeki

1989 sonrası gelişmelerle ilgili yazısı, komünizm sonrasında ortaya çıkan sosyal güvensizlik ortamını tartışıyor. Standing, buradan hareketle, bu ülkelerde neden bir “temel gelir”, ya da “vatandaşlık geliri”, uygulamasına gerek olduğunu tartışıyor. Temel gelir, toplumun bütün fertlerine, çalışma hayatındaki geçmiş ve şimdiki konumlarından bağımsız olarak yapılacak düzenli nakit transferlerini içeren bir sosyal politika uygulaması. Bu, zengin fakir herkesi kapsayan, ama yapılan gelir transferinin geliri belirli bir seviyenin üzerinde olanlardan vergilerle geri alınmasını öngören bir uygulama. İhtiyaç tespitine yer vermemesi, hem yardım alanların yoksul damgası yiyerek aşağılanmalarına yol açmadığı için hem de idari maliyetleri büyük ölçüde düşürdüğü için, uygulamanın insani ve etkin bir nitelik kazanmasına yol açıyor.

Temel gelir tartışmaları, bu derlemede çok sınırlı bir yer tutuyor. Ama Standing’in eski komünist ülkeler bağlamında bu konuya değinen yazısı, konunun sınırlarının ötesinde, günümüzün sosyal ve ekonomik gerçekleri içinde, temel gelir uygulaması gibi evrensellik ilkesi temelinde biçimlenen sosyal politika yaklaşımlarının, neden korporatist nitelikli ve/veya ihtiyaç tespitine dayanan sosyal yardımı içeren yaklaşımlardan daha anlamlı olduklarıyla ilgili gözlemleri de içeriyor. Aslında, derlemedeki diğer makalelerin bazılarında yer alan saptamalar da, yer yer, böyle bir sonuca ulaşabilecek nitelikte.

Esnek üretim tarzının Fordist kitle üretiminin yerini aldığı ve hizmet sektörünün giderek önem kazandığı ekonomilerde, kadınların seve seve evde oturup çocuklara ve bakıma muhtaç diğer aile fertlerine baktıkları dönemlerin tarihe karışmaya başladığı günümüz toplumlarında, küreselleşmenin yol açtığı sosyo-ekonomik belirsizliklerin ciddi insani ve toplumsal sorunlara yol açtıkları bir dünyada, bazı varsayımlardan vazgeçilmesi gereği açıkça ortaya çıkıyor. Bu varsayımlardan biri, istihdamla gelir arasındaki ilişkinin merkezî önemiyle ilgili. Artık herkesin, hayatının her noktasında, tam zamanlı ve düzenli bir işe sahip olacağı varsayımı geçerliliğini kaybetmiş durumda. Buna paralel olarak, sağlık ve emeklilik güvencesinin

sosyal sigorta anlayışı temelinde çözülebileceği inancı da gerçekçi olmaktan çıkıyor. Büyük ölçüde kadınların aileleri için “saçlarını süpürge etmekten” zevk aldıkları inancı temelinde biçimlenen aile merkezli sosyal politika yaklaşımlarının sürdürülebilirlikleri ise, her şeyden önce, kendimizi kandırma becerimizin gücüne bağlı görünüyor.

Böyle bir durumda, sosyal güvenceyi işteki konuma bağlayan korporatist yaklaşımlar gibi, temel hizmetlerin teminini piyasaya bırakan ve refaha karşı çalışmaya vurgu yapan liberal yaklaşımların da ne ölçüde gerçekçi oldukları son derece tartışmalı bir nitelik arz ediyor. Hayatını çalışarak kazanacak durumda olmayanlara destek sağlayan sosyal yardım mekanizmaları ise, büyük önem taşımaya başlıyor. Bu noktada, sosyal yardımın cömert mi cimri mi olacağı, ihtiyaç tespiti içerip içermeyeceği gibi konular önem kazanıyor. Asıl önemlisi, sosyal yardım mekanizmalarının içinde yer aldıkları ortamda, temel eğitim ve sağlık hizmetleriyle yaşlılık güvencesinin, piyasa kanalıyla mı yoksa yurttaşlık hakları temelinde mi sağlanacağı konusu. Kısacası temel sorunlar, kapitalizmin içerdiği ticarileşme ve metalaşma eğilimlerinin ne ölçüde dizginleneceğiyle ilgili. Günümüz, T.H. Marshall'ın klasik makalesinin yazıldığı günlerden pek çok açıdan farklı olabilir. Ama sosyal politikanın taşıdığı anlam çok farklı değil. Başıboş bırakılan bir kapitalizmin toplumu mahvedeceğini artık herkes görüyor. Tepkiler ve mücadeleler yoğunlaşırken “Washington konsensüsü” inandırıcılığını kaybetti, ama küresel kapitalizmin hangi siyasal merciler tarafından ve nasıl bir sosyal politika ile şekillendirileceği daha belli değil.

Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf*

T.H. Marshall

Alfred Marshall'ın makalesinde¹ örtük bir sosyolojik hipotez vardır: Bir topluluğa tam üyelik kavramıyla –daha doğrusu vatandaşlık kavramıyla– ilişkili temel bir tür insan eşitliği söz konusudur; toplumdaki çeşitli ekonomik seviyeleri birbirinden ayıran eşitsizlikler, burada sözü edilen eşitliği geçersiz kılmaz. Başka bir deyişle, sosyal sınıf sisteminden doğan eşitsizlikler, ancak yurttaşlığa dayalı eşitlik sağlandığında kabul edilebilir olur.

Marshall'a göre tek bir kesin hak vardır, o da çocukların eğitim alma hakkıdır; devletin zorlayıcı müdahalesini de ancak bu durumda onaylar. Marshall'ın kendi sistemini sosyalizmin herhangi bir biçiminden ayırt etmek üzere öne sürdüğü kriter, rekabetçi piyasanın özgürlüğünün korunmasıdır ve bu kriterle çelişmeden argümanını geliştirmesi zordur. Onun sosyolojik hipotezi, yetmiş beş yıl öncesinde olduğu gibi bugün de, hatta bu-

(*) T.H. Marshall'ın ilk kez 1949'da Cambridge'de yaptığı konuşmanın kısaltılmış bir versiyonu buradaki. Makalenin orijinal versiyonu şu kitapta bulunabilir: *Class, Citizenship and Social Development: Essays by T.H. Marshall*, s. 65-122, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1964.

1 Cambridge'de seçkin bir Ekonomi Profesörü olan Alfred Marshall'ın, T.H. Marshall'a çıkış noktasını sunan "The Future of the Working Class" [İşçi Sınıfının Geleceği] (1873) adlı dersi.

gün daha da fazla, bizim sorunumuz açısından çok merkezîdir. Topluluğa üyelikle ilişkili temel eşitlik yeni bir içerik kazanmış ve yeni bir dizi hakla zenginleştirilmiştir. Marshall'ın öngördüğünün ya da dilediğinin çok ötesinde bir gelişim göstermiştir. Bu eşitlik, açık bir biçimde, yurttaşlık statüsüyle özdeşleşmiştir.

İçerik bakımından zenginleşen ve resmî yurttaşlık haklarında somutlaşan temel eşitliğin, sosyal sınıf eşitsizlikleriyle çelişmediği halen doğru mudur? Toplumumuzda, bugün bu ikisinin halen bağdaştığının varsayıldığını iddia ediyorum; o kadar ki yurttaşlık, belirli açılardan, meşru sosyal eşitsizliğin dayanağı haline gelmiştir. Rekabetçi piyasanın özgürlüğünü ihlal etmeden temel eşitliğin yaratılıp korunabileceği halen doğru mudur? Besbelli ki değildir. Bizim modern sistemimiz, pekâlâ sosyalist bir sistemdir; her ne kadar Marshall ve diğerleri onu sosyalizmden ayırt etmeye çalışsa da.² Ama, piyasanın hâlâ işlediği de bir gerçek – tabii belirli sınırlar içerisinde. Burada bakılması gereken, başka bir ilkelere arası çelişki daha vardır. Ayrıca, vurgunun görevlerden haklara kaymasının nasıl bir etkisi olduğu sorusunun yanıtlanması gerekir. Bu durum modern yurttaşlığın kaçınılmaz –kaçınılmaz ve geri döndürülemez– bir özelliği midir?

Öncelikle şu soruyu gündeme getireceğim: Sosyal eşitlik yönündeki modern itkinin, aşamayacağı –ya da aşmasının zor olduğu– sınırlar var mıdır? Burada, ekonomik maliyeti değil (bu hayati soruyu ekonomistlere bırakıyorum), bu itkinin arkasındaki ilkelere için sınırları ele alacağım. Fakat, sosyal eşitlik yönündeki modern itki, bence, iki yüz elli yıldır sürekli bir ilerleme içinde olan yurttaşlığın evriminin son safhasıdır.

19. yüzyılın sonuna doğru yurttaşlığın gelişimi

Yurttaşlığı üç bölüme ayıracağımı söylersem, tam bir sosyolog gibi konuşmuş olurum. Ama burada analizi belirleyen, mantıktan ziyade tarihtir. Bu üç bölümü ya da öğeyi sivil, siyasî ve

2 Refah devletinin en hızlı çağı olan 1949'da yazan T.H. Marshall bu terimle "sosyal demokrat" bir sistemi kastetmektedir.

sosyal olarak adlandıracağım. Sivil öge, bireysel özgürlük için gerekli olan haklardan oluşmaktadır – kişi özgürlüğü; ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü; mülk edinme ve varolan yasalara uygun sözleşmeler yapabilme hakkı; adalete erişim hakkı. Sonuncusu tür olarak diğerlerinden farklıdır; çünkü bir insanın, başkalarıyla eşitlik temelinde ve kanunlar aracılığıyla, bütün haklarını savunabilmesinin zeminini oluşturur. Bu durum, sivil haklarla daha doğrudan ilgili kurumların mahkemeler olduğunu göstermektedir. Siyasî öge derken, siyasî otoriteye sahip bir organın üyesi olarak ya da böyle bir organın üyelerinin seçmeni olarak, siyasî iktidara katılım hakkını kastediyorum. Bu ögeyle doğrudan ilgili kurumlar ise, Parlamento ve yerel idaredir. Sosyal öge derken de geniş bir haklar dizisini kastediyorum: Bir parça ekonomik refah ve güvenliğe sahip olma hakkından, sosyal mirastan pay almaya ve toplumda hâkim olan standartlar çerçevesinde medenî bir hayat sürmeye kadar... Bununla ilgili kurumlar, eğitim sistemi ve sosyal hizmetlerdir.

Siyasî hakların olgunlaşması yolunda ilk adımların atıldığı 1832'de, sivil haklar temelde bugünkünden çok farklı bir görünüme sahip değildi.³ Trevelyan'a göre, "erken dönem Hannover devrine damgasını vuran şey, hukukun üstünlüğünün inşasıydı; bu hukuk, tüm ciddi hatalarıyla birlikte en azından bir özgürlükler hukukuydu. Sonradan yapılan reformlar bu sağlam zemine dayanıyordu." Fransız Devrimi'yle kesintiye uğrayan ve devrimden sonra tamamlanan bu 18. yüzyıl kazanımı, geniş ölçüde mahkemeler sayesinde hayata geçmişti; mahkemeler bunu, hem gündelik uygulamaları, hem de bireysel özgürlükler adına Parlamento'yla karşı karşıya geldikleri bir dizi ünlü dava yoluyla gerçekleştirmişti. Bu oyunun en ünlü aktörüyse, sanırım John Wilkes'ti; Wilkes ulusal kahramanlara yakıştırılan soylu özelliklerden yoksun olabilir, ama özgürlük davasının bazen bir hovarda tarafından savunulması o kadar da şikâyet edilecek bir şey değildir.

3 G. M. Trevelyan, *English Social History*, s. 351.

Ekonomik alanda, en temel sivil hak çalışma hakkıdır; yani kişinin, gerekli teknik eğitimi almış olması koşuluyla, istediği yerde istediği işi arama hakkı. Kanunlar ve gelenekler, insanlara bu hakkın tanınmasını engellemiştir: Bir yanda belirli meslekleri belirli sosyal sınıfların icra etmesine izin veren Elizabeth Dönemi Zanaatkâr Kanunları, öte yanda bir şehirdeki istihdamı sadece o şehrin sakinlerine açan yerel düzenlemeler ve çırağlığın bir işe alım aracı değil dışlama aracı olarak kullanılması gibi. Çalışma hakkının tanınması, temel bir yaklaşım değişikliğinin formel düzeyde kabulünü gerektiriyordu. “Düzen ve idare olmaksızın ticaret yapılamayacağı ya da artırılmayacağı” için yerel ve grup tekellerinin kamu yararına olduğu yolundaki eski varsayım, yerini, bu tip kısıtlamaların kişinin özgürlüğüne karşı bir saldırı ve ulusun refahına karşı bir tehdit olacağı varsayımına bırakmıştır.

19. yüzyılın başlarında bireysel ekonomik özgürlük ilkesi veri olarak kabul edildi. 1811 Seçkin Komitesi raporundan Webb’lerin alıntılıdığı pasajı muhtemelen biliyorsunuzdur:

Yasamanın, ticaretin serbestliğine ya da her bireyin zamanını ve emeğini kendi menfaatine olduğuna kanaat getirdiği doğrultuda kullanma özgürlüğüne karışması demek, birincil öncelik taşıyan topluluk refahını ve mutluluğunu sağlayacak ilkelere de ihlal edilmesi demektir.⁴

Sivil hakların oluşum döneminde, zaten mevcut olan ve topluluğun tüm yetişkin üyelerini içeren bir statü, tedricen yeni hakları da içerir hale gelmiştir – belki de tüm yetişkin üyeler yerine, tüm yetişkin erkek üyeler demek daha doğru, çünkü kadınların –ya da en azından evli kadınların– statüsü, bazı önemli açılardan kendine özgüydü. Statünün bu demokratik ya da evrensel niteliği, temelde bir özgürlük statüsü olmasından kaynaklanıyordu ve 17. yüzyıl İngilteresi’nde tüm erkekler özgüdü. Elizabeth döneminde, köle statüsü, ya da kan bağıyla serflik, açık bir anakronizm olarak kalmış fakat kısa süre

4 Sidney ve Beatrice Webb (1920) *History of Trade Unionism*, s. 60.

sonra yok olmuştu. Profesör Tawney, köle emeğinden özgür emeğe doğru değişimi, “ekonomik ve siyasî toplumun gelişiminde önemli bir dönüm noktası” ve örfi hukukun, dört yüzyıldır dışlandığı bölgelerdeki “nihaî zaferi” olarak tanımlamaktadır. Bu değişimden sonra İngiliz köylüsü artık “herkes için –sözde bile olsa– aynı kanunun geçerli olduğu bir toplumun üyesidir”.⁵ Atalarının özgür kasabalara akın ederek kazandıkları serbestliğe, artık o da bir hak olarak sahip olmuştu. Şehirlerde, “özgürlük” ve “yurttaşlık” terimleri birbirinin yerine kullanılır hale geldi. Özgürlük evrenselleştiğinde, yurttaşlık yerel bir kurumdan ulusal bir kuruma dönüştü.

Siyasî hakların gelişimiye hem zaman hem de nitelik bakımından farklıdır. Daha önce söylediğim gibi, bu hakların oluşumu 19. yüzyılın başlarına rastlar; bu dönemde özgürlük statüsüne bağlı sivil haklar, genel bir yurttaşlık statüsünden söz edebileceğimiz kadar güçlenmişti. Bu oluşum döneminde, herkesin mevcut statüsünü zenginleştirecek yeni haklar yaratılmadı, zaten var olan haklar nüfusun yeni kesimleri için de geçerli kılındı.

Şurası açıktır ki, 19. yüzyılda sivil haklar biçimindeki yurttaşlık evrensel de olsa, siyasî oy hakkı yurttaşlık haklarından biri değildi. Bu hak, dar bir ekonomik sınıfa tanınan bir ayrıcalıktı, bu kesimin sınırları art arda çıkarılan Reform Kanunları'yla genişletildi.

Göreceğimiz gibi, 19. yüzyıl kapitalist toplumunda siyasî haklar sivil hakların bir yan ürünü olarak kabul ediliyordu. 20. yüzyılda bu anlayıştan vazgeçildi ve siyasî haklar doğrudan ve bağımsız olarak yurttaşlığa bağlandı. Bu önemli ilke değişikliği, 1918 Kanunu'nun tüm yetişkin erkeklere (*manhood*) oy hakkı tanınması ve böylece siyasî hakların temelini ekonomik servetten kişisel statüye kaydırmasıyla hayata geçti. “Yetişkin erkek” terimini özellikle kullanıyorum, çünkü bu reformu, eşit derecede önemli olan ikinci reformdan –yani kadınlara oy hakkının tanınmasından– ayırmak istiyorum.

5 R.H.Tawney (1916) *The Agrarian Problem in the Sixteenth Century*, s. 43-44.

Sosyal hakların kökensel kaynağı, yerel topluluklara ve derneklere üyelikti. Bu kaynak yerini zamanla Yoksul Yasası'na ve tüm ulusu kapsamak üzere tasarlanıp yerel düzeyde idare edilen bir ücret düzenleme sistemine bıraktı.

Eski düzen örüntüsü rekabetçi bir ekonominin darbeleriyle çözüldükçe ve plan parçalanıp dağıldıkça, Yoksul Yasası sosyal haklar zeminini kaybederek salt bir hayatta kalma aracına dönüştü. Ancak, 18. yüzyılın sonlarında yeni ile eski, planlanmış (veya tasarlanmış) toplum ile rekabetçi ekonomi arasında son bir mücadele yaşandı. Ve bu savaşta yurttaşlık kendine karşı bölündü, sosyal haklar eskinin, sivil haklar da yeninin safına yerleştirildi.

Tarihimizin bu kısa epizodunda Yoksul Yasası yurttaşlığın sosyal haklarının şedid bir savunucusu olmuştur. Ama bunu takip eden dönemde, başlangıçtaki pozisyonundan geriye gitmiştir. 1834'te çıkarılan yasayla birlikte Yoksul Yasası, ücret sistemi alanına girme ve serbest piyasa güçlerine müdahale etme noktasındaki tüm iddialarından vazgeçti. Sadece yaşlılık veya hastalık nedeniyle hayat mücadelesini sürdüremeyecek insanlara ve yenilgiyi kabullenip merhamet dilenenlere el uzatır hale geldi. Sosyal güvenlik mefhumu yönündeki kıpırdanmalar, böylece tam tersi bir yöne saptı. Dahası, kalan asgarî sosyal haklar, yurttaşlık statüsüne bağlı olmaktan çıkarıldı. Yoksul Yasası nezdinde, yoksulların talepleri yurttaş haklarının gerekli bir parçası olmaktan çıkıp bunların alternatifi haline geldi: Bunlar, ancak onları talep eden kişi kelimenin gerçek anlamında yurttaş olmaktan çıktığında karşılanabilecek taleplerdi. Yoksullar, yoksul evlerinde (*poor house / work house*) çalışmaya zorlanarak kişisel özgürlük haklarını; kanun yoluyla da, sahip olabilecekleri her türlü siyasi hakkı kaybettiler. Haklardan mahrumiyet 1918'e dek sürdü; bu mahrumiyetin nihayet son bulması çok önemli bir gelişmeydi ancak gereğince önemsenmedi. Yoksul yardımının utanç verici bir şey olarak görülmesi, toplumun zihniyetinin bir ifadesiydi: Yardımı alan kişilerin, yurttaşlar topluluğu ile toplumdan itilmiş yoksullar grubunu ayıran yolu geçmesi gerektiği düşünülüyordu.

Yoksul Yasası, sosyal hakların yurttaşlık statüsünden ayrılmasının yegâne örneği değildir. Daha önceki Çalışma Yasası da aynı eğilimi göstermektedir. Bu kanunlar, uygulandıkları sektörlerde çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve tüm çalışanların yararına çalışma saatlerinin azaltılmasını sağlamıştı, ama bu korumayı doğrudan yetişkin erkeğe –yani yurttaşasunmuyorlardı. Bunun altında, yetişkin erkeğin yurttaş statüsüne saygı gösterilmesi ilkesi yatıyordu; çünkü korumacı öngeliler, serbest bir iş sözleşmesi imzalama yönündeki sivil hakkı kısıtlardı. Koruma, kadınlar ve çocuklarla sınırlandırılmıştı; kadın hakları savunucuları buradaki örtük aşağılamayı fark etmekte gecikmedi. Kadınlar korunuyorlardı, çünkü yurttaş değillerdi. Tam ve sorumlu yurttaşlık statüsüne sahip olmak istiyorlarsa korumadan vazgeçmeliydiler. 19. yüzyılın sonunda, bu tip tartışmalar geride kaldı ve çalışma yasası sosyal hakların dayanaklarından biri haline geldi.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık ilköğretim sadece ücretsiz değil, aynı zamanda zorunluydu da. *Laissez faire*'den kopuş yönündeki bu önemli gelişme, özgür seçim hakkının sadece yetişkin zihinlere tanınabileceği, çocukların doğal olarak disipline tâbi oldukları ve onların yararının gözetilmesinde ailelere güvenilemeyeceği gibi gerekçelerle meşrulaştırılabilir. Ancak, bu ilke bundan daha derin dayanaklara sahiptir. Burada kişisel hak ile, bu hakkın kullanılmasına yönelik kamu görevi birleştirilmiş durumdadır. Acaba kamu görevi –çocuklar tam olarak kendi menfaatlerini bilemeyecekleri ve ebeveynler de onları aydınlatmakta yetersiz kalacağı gerekçesiyle– sadece bireyin çıkarı gözetilerek mi dayatılmaktadır? Bunun yeterli bir açıklama olduğunu pek düşünmüyorum. 19. yüzyıl boyunca, siyasî demokrasi için eğitimli bir seçmen kitlesine, bilimsel imalat içinse eğitimli işçilere ve teknisyenlere ihtiyaç olduğu gerçeği gittikçe daha yaygın bir şekilde kabul edilmiştir. Dolayısıyla, kendini geliştirmek ve medenileştirmek kişisel bir görevden çok sosyal bir görevdir; çünkü bir toplumun sosyal esenliği, bireylerinin medenileşmesine bağlıdır. Bireylere bu görevi dayatan bir topluluk, kendi kültürünün organik bir